

สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย* INTERIOR ENVIRONMENT IN THAI STYLE MOSQUE

สุมิตร ะบุรง

Sumitr Ngaburong

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปทุมธานี ประเทศไทย

Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi, Pathumthani, Thailand

Corresponding author E-mail: sumitr_n@rmutt.ac.th

บทคัดย่อ

บทความ “สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ การออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพภายในมัสยิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางการออกแบบในรูปแบบไทย ที่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ อันเป็นแนวทางในการศึกษาและพัฒนาไปสู่การออกแบบสภาพแวดล้อมภายใน ในอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือสัมพันธ์กัน โดยมีหัวข้อ ประกอบด้วย 1) มัสยิด ที่มาและความหมาย 2) องค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิด 3) แนวคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย 4) การประดับ ตกแต่งมัสยิด และอิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม และ 5) มัสยิดที่มี ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพรูปแบบไทย ซึ่งพัฒนาการทางด้านแนวคิดทางการออกแบบสถาปัตยกรรม มัสยิดในประเทศไทย ได้อิทธิพลจากปัจจัยทางด้าน ศาสนาอิสลาม อิทธิพลจากปัจจัยท้องถิ่น และอิทธิพลจาก สถานการณ์โลก รวมทั้ง อิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม ส่งผลต่อ แนวความคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในช่วงเวลาแห่งการสร้างมัสยิดตามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (ก่อน พ.ศ. 2394) สามารถศึกษาได้จากกรณีศึกษาของมัสยิดบางหลวง (มัสยิดกุฎีขาว) และมัสยิดต้นสน (มัสยิด กุฎีหลวง) ดังนั้น จากการศึกษา “สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย” โดยเฉพาะมัสยิดที่ได้อิทธิพลแนวคิด รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ที่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ ตามองค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายใน อาคารที่ประกอบด้วยการใช้พื้นที่ใช้สอยอาคารของผู้ใช้สอย (User) เพื่อทำกิจกรรมในพื้นที่ การสร้างส่วนปิดล้อม (Enclosure) ของพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ระบบสภาพแวดล้อมภายในอาคาร (Environment System) การออกแบบ เครื่องเรือนเพื่อใช้สอย และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งส่วนของความงามที่เกิดจากการประดับตกแต่ง ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อเนื่อง และพัฒนาไปสู่การประยุกต์เป็นแนวทางการออกแบบ สภาพแวดล้อมภายใน ในอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือสัมพันธ์กันได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: สภาพแวดล้อมภายใน, มัสยิด, รูปแบบไทย

Abstract

The article “Interior Environment in Thai Style Mosque” aims to study information related to the design of the interior physical environment of a mosque that is influenced by Thai style design concepts that can be physically preceived. It is a guideline for studying and developing the design of interior environments in buildings that are similar or related. Topics of the study include: 1) Mosque: origin and meaning, 2) Elements of the environment within the mosque, 3) Architectural concepts of

mosques in Thailand, 4) Mosque decoration and the influence of the design of Thai art patterns and Islamic art styles, and 5) a mosque that has a Thai-style physical environment, which develops the concept of architectural design of mosques in Thailand Influenced by Islamic religious factors, Influenced by local factors and influences from the world situation and the affecting the construction of mosques in Bangkok. Including the influence of pattern design, Thai art styles and Islamic art styles. Affecting the concept of mosque architecture during the time that the mosque was built according to the traditional Thai architectural style (before 1851) can be studied from the case study of Bang Luang Mosque. (Kudikhao Mosque) and Tonson Mosque (Kudi Luang Mosque). Therefore, from the study of "Thai Interior Environment Style in a Mosque" especially mosques that have been influenced by traditional Thai architectural style concepts that can be physically perceived according to the elements of the interior environment that include needed space by the user belong activities in the functional area, creating enclosures for various areas, environmental system within the building, designing furniture and facilities, including beauty with decorative part, which is part of the guideline for continuous research and developed to be applied as a guideline for being built interior environment in buildings that have similar characteristics or are appropriately related.

Keywords: Interior Environment, Mosque, Thai Style

บทนำ

การออกแบบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิด เกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยองค์ประกอบสำคัญทั้ง แนวคิดเชิงสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดเชิงพื้นที่ รวมทั้งอิทธิพลในความร่วมมือของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมัสยิด ผ่านกระบวนการออกแบบ (Design Process) เพื่อความเพียงพอกับความต้องการของผู้ใช้สอยพื้นที่ และความพึงใจในสัมผัสทางกายภาพภายในมัสยิด

รูปแบบของสถาปัตยกรรมมัสยิด โดยหลักคำสอนของศาสนาอิสลามไม่ได้ระบุกฎเกณฑ์ตายตัวในการสร้างมัสยิด แต่จะให้ความสำคัญกับเนื้อหามากกว่าการประดับประดา โดย 1) มัสยิดสมัยแรก มีตัวอย่างจากมัสยิดต้นแบบของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้สร้างมัสยิดและบ้านพักของท่านที่นครมะดีนะฮ์ และขยายไปสู่การสร้างมัสยิดต่าง ๆ 2) มัสยิดในอาณาจักรอิสลาม เช่น คอนสแตนติโนเปิล (อาณาจักรออตโตมัน ในช่วง ค.ศ. 1280 - 1922) และเปอร์เซีย (อาณาจักรซาฟาวิเยฮ์ในช่วง ค.ศ. 1501 - 1736) โดยนำเทคโนโลยีการสร้างสถาปัตยกรรมจากที่ต่าง ๆ เหล่านั้นมาปรับใช้กับอาคารที่มีการใช้งานรูปแบบใหม่ และ 3) มัสยิดในมโนทัศน์ของมุสลิม ที่แสดงออกในรูปแบบของ มัสยิดในฐานะที่เป็น “บ้านของพระเจ้า”, มัสยิดในฐานะที่เป็น “ศูนย์กลางชุมชน” และ มัสยิดในฐานะที่เป็น “สถาปัตยกรรมอิสลาม” (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552) ซึ่งทั้งหมดดังกล่าว รวมทั้งความร่วมมือของเทคโนโลยีการก่อสร้างในช่วงต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการนำไปประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่ที่ตั้งมัสยิด ในสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างเหมาะสม

การออกแบบสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานไม่สามารถกำหนดช่วงเวลาเริ่มต้นได้ชัดเจน แต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเริ่มมาตั้งแต่การเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศกลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลาม โดยงานวิชาการที่กล่าวถึงศาสนาอิสลามในประเทศไทยโดยตรงนั้นมีอยู่ไม่มากนัก โดยมักจะมีเนื้อหาโดยรวมกล่าวถึงศาสนาที่แพร่เข้ามาในประเทศไทยผ่านทางมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยสันนิษฐานจากการที่มีคำภาษาเปอร์เซียปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึก และการพบถ้วยชาแบบโลกของสุโขทัยในประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เช่น อินโดนีเซีย อิหร่าน และประเทศในแอฟริกา (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552) รวมทั้งจากลวดลายประดับที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 สันนิษฐานว่าบางส่วนอาจเกี่ยวข้องหรือมีพัฒนาการมาจากศิลปะไทยที่เกี่ยวข้อง

กับศิลปะอิสลามอยู่ก่อน เช่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และบางส่วนอาจเป็นการรับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจในศิลปะอิสลามโดยตรงที่ได้ผ่านเข้ามาจากกลุ่มชาวมุสลิม วัฒนธรรมอิสลาม รวมทั้งบางส่วนอาจได้รับผ่านมาจากศิลปะจีน (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549) อันสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมอิสลามที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชนชาติมุสลิม สอดคล้องกับ หลักการอิสลามได้สนับสนุนให้คนมารวมกัน ได้ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน ได้ทำความรู้จักกัน ได้สนทนาปรึกษาหารือกัน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคี ตลอดจนถึงการรวมกลุ่มประชาชาติในโลก (อุมมะฮ์) ดังนั้นนอกจากมุสลิมจะสามารถใช้พื้นที่ส่วนใดบนพื้นโลกทำละหมาด หรือสวดต่อพระผู้เป็นเจ้าแล้ว มุสลิมได้สร้างอาคารเพื่อเป็นจุดรวมที่จะสวดต่อพระองค์ร่วมกัน เรียกว่า “มัสยิด” มัสยิดแต่ละแห่งจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น ๆ โดยอาจจะเกิดจากการเมื่อมุสลิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณใดก็จะอยู่รวมกันเป็นหมู่พวก แล้วก็ช่วยกันสร้างมัสยิดขึ้น หรือหากมีมัสยิดอยู่ที่ใด มุสลิมก็จะพยายามย้ายไปรวมตัวอยู่ในบริเวณนั้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2527) พัฒนาการทางด้านแนวคิดทางการออกแบบสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย ได้อิทธิพลจากปัจจัยทางด้าน ศาสนาอิสลาม อิทธิพลจากปัจจัยท้องถิ่น และอิทธิพลจากสถานการณ์โลก ส่งผลต่อการสร้างมัสยิดในกรุงเทพฯ โดยแบ่งช่วงพัฒนาการต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ 1) ช่วงเวลาแห่งการสร้างมัสยิดตามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (ก่อน พ.ศ. 2394), 2) ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่อารยธรรมสากล (พ.ศ. 2394 - 2468), 3) ช่วงเวลาแห่งการทบทวนอัตลักษณ์ของมุสลิม (พ.ศ. 2468 - 2489) และ 4) ช่วงเวลาแห่งการกลับสู่หลักการพื้นฐานเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ (พ.ศ. 2489 - 2552) (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552)

บทความ “สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางการออกแบบในรูปแบบไทย ที่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ อันเป็นแนวทางในการศึกษาและพัฒนาไปสู่แนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมภายในอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือสัมพันธ์กัน โดยมีหัวข้อดังนี้ 1) มัสยิด ที่มาและความหมาย 2) องค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิด 3) แนวคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย 4) อิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม 5) มัสยิดที่มีลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพรูปแบบไทย

เนื้อหา

การศึกษาสภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

1. มัสยิด ที่มาและความหมาย

มัสยิด เป็นอาคารสาธารณะ (กฎกระทรวง (ฉบับที่ 55), 2543) เพื่อการศาสนา เป้าประสงค์ของการสร้างมัสยิด เพื่อเป็นสถานที่สำหรับชุมนุมในการประกอบกิจกรรมร่วมกัน จึงไม่เพียงแต่การดำรงการละหมาดร่วมกันเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่สำหรับเรียนรู้ร่วมกันทั้งเชิงสังคมและวัฒนธรรม ตามเจตนารมณ์แห่งมัสยิด เมื่อครั้งท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอลัยฮิวะซัลลัม) เดินทางมาถึงมดีนะฮ์ หลังการรอนแรมในทะเลทรายนานนับเดือน งานสร้างเชิงวัตถุชิ้นแรกที่ท่านลงมือทำคือสร้างมัสยิด ซึ่งมีนัยยะทางสังคมลึกซึ้งมากกว่าการใช้มัสยิดเป็นเพียงสถานที่ละหมาด เป็นความจริงที่กิจกรรมสำคัญสูงสุดของมัสยิดคือ การละหมาด แต่สิ่งที่ผู้คิดก่อสร้างมัสยิดทุกคนต้องตระหนัก คือ การละหมาดเป็นปัจจัยหลักที่นำสู่การรวมตัวของมวลหมู่มุสลิม เป็นการรวมตัวที่นำไปสู่การสร้างคนที่มีระเบียบวินัย ความสนทนารักใคร่ และการช่วยเหลือ เกื้อกูลระหว่างกันและกัน ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นบนฐานความคิดและจิตใจที่ฝึกฝน และรักดีต่ออัลลอฮ์พระผู้เป็นเจ้าอย่างแท้จริงนั่นเอง การรวมตัวในรูปแบบดังกล่าว เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับสังคมที่กำลังก่อร่างสร้างตัวเช่น สังคมมะดีนะฮ์ขณะนั้น ที่เป็นอีกมหะห์สำคัญของบัญญัติให้มุสลิมละหมาดญะมาอะฮ์ ซึ่งแม้ผู้ละหมาดจะวางเป้าหมายในการปฏิบัติไว้ที่การสร้างความปลอดภัยต่ออัลลอฮ์พระผู้เป็นเจ้าเป็นหลัก แต่ก็ควรตระหนักว่าความปลอดภัยแห่งอัลลอฮ์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นด้วยการเน้นหนักข้อบัญญัติหนึ่ง แล้วละเลยหรือฝ่าฝืนข้อบัญญัติอื่น ๆ ของพระองค์ เพราะการกระทำเช่นนั้น คือการแยกส่วนความศรัทธาอันเป็นการกระทำที่ยอมรับไม่ได้

ดังประจักษ์ได้จากพระราชดำรัสแห่งอัลลอฮ์ ในซุรอฮ์อัลบาคอรอฮ์ อายุษษที่ 85 ความว่า : ภายหลังพวกเจ้าก็ต่างฆ่ากันเองและยังขับไล่คนกลุ่มหนึ่งในหมู่พวกเจ้าออกจากหมู่บ้านของพวกเขา โดยที่พวกเจ้าต่างรวมหัวเอาชนะพวกเขา โดยวิธีการอันเป็นบาป และสร้างความอริศตรึงกัน ครั้นถ้าฝ่ายที่พ่ายแพ้มาหาพวกเจ้าในฐานะเชลย พวกเจ้าก็เรียกร้องค่าไถ่ตัวพวกเขา ทั้ง ๆ ที่การขับไล่พวกเขาออกไปนั้น เป็นที่ต้องห้ามแก่พวกเจ้า พวกเจ้าก็จะศรัทธาแต่เพียงบางส่วนของคัมภีร์และปฏิเสธอีกบางส่วนกระนั้นหรือ? สิ่งตอบแทนแก่ผู้กระทำเช่นนั้นมิใช่จะไร้อื่นนอกจากความอัปยศอดสูในชีวิตความเป็นอยู่แห่งโลกนี้ส่วนในวันกิยามะฮ์ พวกเขาจะถูกนำกลับไปสู่การลงโทษอันฉะดิดยิ่ง และอัลลอฮ์นั้นจะไม่ทรงเปลือยผลในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำกันอยู่ ด้วยเหตุนี้ การละหมาดเพียงอย่างเดียวจึงไม่ได้เป็นดัชนีชี้วัดว่าผู้ปฏิบัติเป็นคนดีอย่างแท้จริง แต่คนดีต้องประกอบด้วยคุณสมบัติและการกระทำอื่น ๆ อีกมาก การละหมาดมีบทบาทเสมอเพียงการวางพื้นฐานแห่งความดีเหล่านั้นจุดดั่งเสาของบ้านนั่นเอง ดังความปรากฏในซุรอฮ์อัลบาคอรอฮ์ อายุษษที่ 177 ความว่า: “ใช้ว่าความดีจะอยู่ที่พวกเจ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือตะวันตกก็หาไม่ หากแต่ความดีที่แท้คือการเป็นผู้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และศรัทธาต่อวันสิ้นโลก ต่อมาอีกะฮ์ ต่อคัมภีร์ และต่อบรรดาศาสนทูตทั้งหลาย อีกทั้งเป็นผู้หิบบ์ยีนทรัพย์สินอันเป็นสิ่งที่ตนรักแก่ญาติ ๆ เด็กกำพร้า คนยากจน คนเดินทาง ผู้ที่ร้องขอและให้ความช่วยเหลือในภาคส่วนของการปลดปล่อยทาสเป็นไท เป็นผู้ที่ดีตรงละหมาด จ่ายซะกาต เมื่อให้สัญญาไว้ประการใดแล้ว ก็รักษาคำมั่นสัญญา เป็นผู้ที่ดีทนในยามทุกข์ยาก อันตราย และในยามเกิดภัยพิบัติคนเหล่านี้คือผู้มีความจริงจังและคนเหล่านี้คือผู้มีความยำเกรง” โดยนัยแห่งอายุษษนี้ การสร้างมัสยิดจึงต้องไม่คิดเพียงใช้เป็นสถานที่ละหมาด แต่มัสยิดต้องเป็นฐานหลักของการสร้างสรรค์ความดีอย่างเป็นองค์รวมแก่สังคม ซึ่งเมื่อมองไปยังการสร้างมัสยิดของบรมศาสดาจะพบว่าการสร้างมัสยิดในสมัยของท่าน นอกเหนือจากการเป็นสถานที่ละหมาดแล้ว ยังเป็นฐานดำเนินภารกิจสำคัญอีก 2 ประการ คือ การสร้างภราดรภาพในสังคม และการวางระเบียบทางสังคมตามหลักนิติบัญญัติแห่งอัลกุรอาน (คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดชลบุรี, 2556)

แนวคิดในการใช้พื้นที่ในมัสยิด ได้แบ่งแยกการใช้งานในมัสยิดออกเป็น 4 ประเภท (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552) คือ

1. พื้นที่สำหรับทำพิธี ในระยะแรกพื้นที่ส่วนนี้ใช้ร่วมกับส่วนอื่น แต่เมื่อสถาปัตยกรรมมัสยิดพัฒนารูปแบบจนเกิดการสร้างพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนขึ้น พื้นที่ส่วนนี้จึงมักจะแยกเป็นสัดส่วนจากส่วนอื่น โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น มิฮรอบ และ มิมบร ซึ่งมิฮรอบมาจากการใช้งาน แต่ถูกนำไปตีความเพื่อใช้ในเชิงสัญลักษณ์ในภายหลัง เช่น มิมบร เป็นสิ่งเตือนให้รำลึกถึงท่านศาสดา และมิฮรอบ เปรียบเสมือน ประตูสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งในบทบัญญัติของศาสนาในคัมภีร์อัลกุรอานและบันทึกอะดิษจะไม่มีบทบัญญัติในส่วนนี้ แต่จะให้ความสำคัญกับการใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ

การออกแบบพื้นที่ส่วนนี้ นอกจากจะคำนึงถึงความสวยงามแล้ว สิ่งสำคัญคือเรื่องของมุมมองและการได้ยินของมะมูม (ผู้ที่ละหมาดตามอิหม่าม) และการทำงานของอิหม่ามหรือคอเต็บ ซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นการสื่อสารระหว่างอิหม่ามกับมะมูม

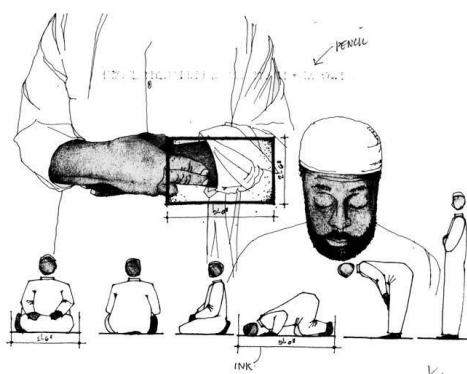
2. พื้นที่อเนกประสงค์ เป็นพื้นที่สำหรับรองรับกิจกรรมอเนกประสงค์ ในกรณีที่มัสยิดมีการใช้งานที่หลากหลาย พื้นที่นี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการ รองรับการขยายตัวของศาสนพิธีซึ่งเกิดขึ้นภายในพื้นที่สำหรับทำพิธี พื้นที่นี้มักต่อเนื่องกับพื้นที่สำหรับทำพิธี และมีความยืดหยุ่นในการใช้งาน บางโอกาสอาจปรับให้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อใช้สำหรับละหมาดก็ได้ บางแห่งมีพื้นที่สำหรับใช้เก็บข้าวของเครื่องใช้สำหรับใช้ในงานของมัสยิดอีกด้วย

3. พื้นที่กิจกรรมเฉพาะ พื้นที่นี้มักมีลักษณะการใช้งานที่แน่นอน เช่น ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องประชุม ที่อาบน้ำละหมาด ร้านค้า รวมถึงส่วนบริการ เช่น ห้องครัว ห้องเก็บของ สำนักงาน และห้องน้ำ

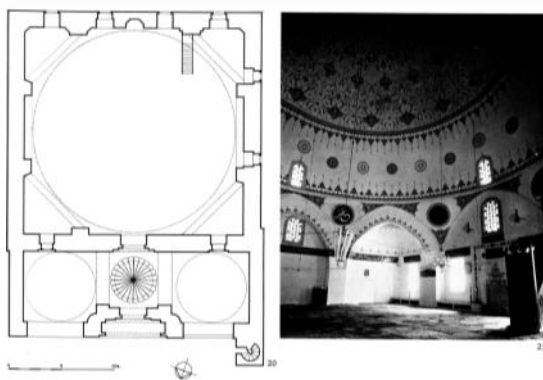
4. พื้นที่ภายนอก พื้นที่ภายนอกอาคารมักรวมถึงงานภูมิทัศน์ต่าง ๆ ได้แก่ ลาน ที่จอดรถ สนามสวน และทางสัญจรลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกิจกรรมในมัสยิดเข้ากับชุมชน

2. องค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิด

ในเรื่ององค์ประกอบของมัสยิดว่า โดยทั่วไป มุสลิมยึดถือหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน และในบันทึกอัลอะดีษ (วสมน สาณะเสน, 2557) นั้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมัสยิด อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์และบันทึกไม่ได้ระบุเกณฑ์ตายตัวที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบมัสยิดไว้ การวางผังและการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ จึงเกิดจากความจำเป็นทางด้านประโยชน์ใช้สอย และความเรียบร้อยสวยงามโดยมีมัสยิดของท่านศาสดาเป็นต้นแบบ รูปแบบของมัสยิดได้พัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสถานที่จนเกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ แต่โดยภาพรวมแล้ว สถาปัตยกรรมมัสยิดจากทั่วโลกมีองค์ประกอบร่วมกันที่สำคัญดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงอิริยาบถการละหมาดของผู้ประกอบพิธีละหมาด (The postures of prayer (Drawing by Latiff Abdulmalik)) (Kahera, A., et al., 2009) เป็นเกณฑ์กำหนดขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในมัสยิด

ภาพที่ 2 แสดงตัวอย่าง โถงละหมาด (Kuran, A., 1986)

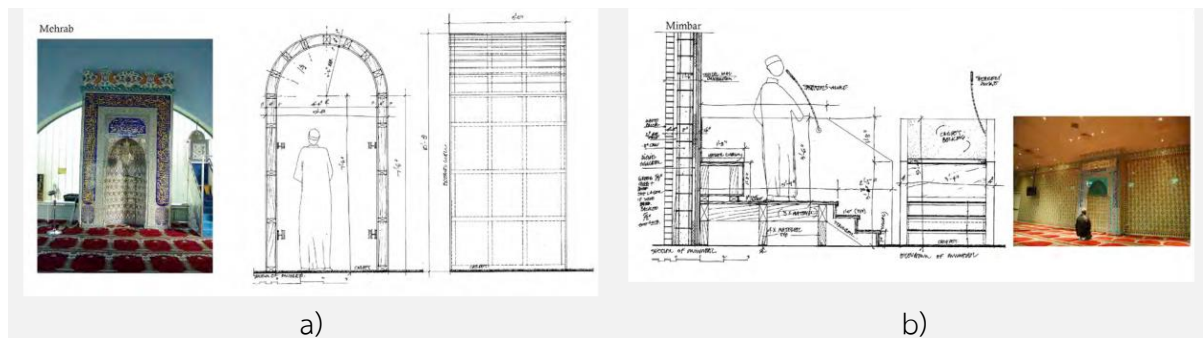
2.1 โถงละหมาด

การละหมาด มาจากคำเปอร์เซียว่า “นมาซ” แปลว่า การกราบไหว้พระเจ้า ส่วนภาษาอาหรับเรียกว่า อัศเศาะลาห์ แปลว่า การขอพระหรือดุอาร์ และการละหมาด คือการแสดงออกถึงการเคารพภักดีต่อพระผู้อภิบาล ประการหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยคำกล่าว ท่าทาง หรืออิริยาบถ เริ่มด้วยการกล่าวตักบีร์ว่า อัลลอฮ์อَكْبَر และสิ้นสุดด้วยการให้สลาม (ศักดิ์ เศรษฐ, 2565) โถงละหมาดเป็นส่วนประกอบสำคัญของมัสยิดที่รองรับการใช้งานของคนจำนวนมาก ซึ่งหากพิจารณาจากมัสยิดของท่านศาสดา จะพบว่าความต้องการสำคัญในพื้นที่ส่วนนี้ ได้แก่ พื้นที่ที่กำหนดทิศทางกิบลัตสำหรับแสดงความเคารพภักดีร่วมกัน ที่มีความสะอาด สงบ เป็นสัดส่วน และปลอดภัยจาก

สิ่งรับกวนต่าง ๆ โถงละหมาดมักเชื่อมต่อกับโถงอเนกประสงค์ที่ทำหน้าที่เสมือนโถงทางเข้าและรองรับการขยายตัวของกิจกรรมจากโถงละหมาด

พื้นที่สำหรับการละหมาดสำหรับ 1 คน มีขนาดประมาณ $0.55-0.60 \times 1.20$ เมตร เมื่อทำการละหมาดรวมกัน อิหม่ามจะยืนอยู่หน้าสุดเพื่อนำให้ผู้ละหมาดตามที่ยืนเรียงแถวหน้ากระดานอยู่ด้านหลังละหมาดโดยพร้อมเพรียงกัน เมื่อแถวแรกเต็มจึงจะเริ่มแถวใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ ทางด้านหลัง

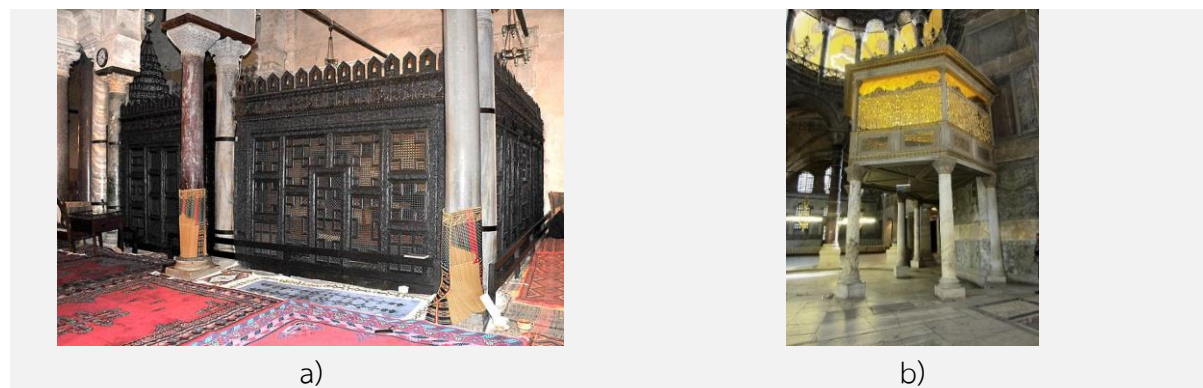
ภาพที่ 3 แสดงตัวอย่างรูปแบบ มิห์รอบ (a) Detail of the mihrab, (b) Detail of the mimbar (Drawing by Latiff Abdulmalik) (Kahera, A., et al., 2009)

2.2 มิห์รอบ

มิห์รอบ (Mihrab) เป็นองค์ประกอบที่ใช้ระบุทิศทางกิบละฮ์ อาจมีลักษณะเป็นซุ้มโค้งเว้าเข้าไปในผนัง หรือเป็นลักษณะเพียงผนังต่างระนาบที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายเพื่อให้เห็นที่สังเกตได้ แต่เนื่องจากมิห์รอบอยู่บริเวณด้านหน้าของการละหมาด จึงไม่ประดับประดามากจนอาจรบกวนสมาธิของผู้ละหมาด และมักไม่มีช่องเปิดที่ทำให้ผู้ละหมาดเสียสมาธิเนื่องจากการมองเห็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายนอก

2.3 มิมบร

มิมบร (Mimbar) เป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับให้อิหม่าม หรือคอเต็บ (ผู้แสดงธรรม) ขึ้นกล่าวคุตบะฮ์ (แสดงธรรม) แก่ชาวหรือปราชญ์ในโอกาสที่มีการละหมาดรวมกันในวันศุกร์ ในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้ยกพื้นที่ขึ้นให้สูงขึ้นเพื่อให้คนที่อยู่ไกลได้มองเห็นและได้ยินท่านอย่างทั่วถึง ในเวลาต่อมาจึงได้พัฒนารูปแบบเป็นแท่นยืนที่มีที่นั่งพักและมีบันไดขึ้น โดยอาจมีซุ้มโค้งเพื่อบนทางขึ้น และมีหลังคาคลุมส่วนที่ยืน ทั้งนี้ มิมบร เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงรูปแบบความสัมพันธ์ทางจิตใจระหว่างมุสลิมกับผู้นำ โดยทั่วไปมิมบรมักจะวางอยู่ด้านขวาของมิห์รอบ เมื่อเสร็จจากการกล่าวคุตบะฮ์แล้ว อิหม่ามหรือคอเต็บจะลงมอละหมาดร่วมกับทุกคนในระดับที่เท่าเทียมกัน

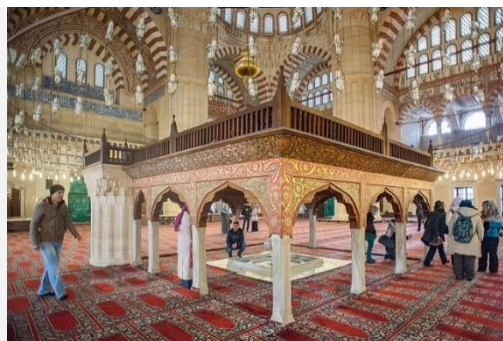
ภาพที่ 4 แสดงตัวอย่างรูปแบบ มักซุรท์ หรือ มักสุเราะฮ์ a) มักสุเราะฮ์ ไม้ในมัสยิดใหญ่แห่งอัลก๊อยเราะวาน, b) hunkar mahfili ในฮาเกียโซเฟีย (มักสุเราะฮ์-วิกิพีเดีย, 2565)

2.4 มักซุรห์

มักซุรห์ (Maqsura) หรือ มักศุเราะฮ์ ในยุคต้น ๆ ของศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในสมัยอุมัยยะฮ์ (พ.ศ. 1104-1293) ในมัสยิดมักจะมีมักซุรห์ ซึ่งเป็นฉากไม้หรือโลหะทำเป็นลวดลายใช้กันพื้นที่หน้ามิฮ์รอบ โดยเฉพาะ เพื่อป้องกันอิหม่ามซึ่งมักจะเป็นผู้ปกครอง ให้ปลอดภัยจากการลอบทำร้ายหรือลอบสังหาร โดยทั่วไปแล้ววังของผู้นำในสมัยนั้นมักจะอยู่ติดกับมัสยิดทางด้านผนังกิบละฮ์ เช่น พระราชวัง Ukhavdir ในประเทศอิรัก พื้นที่บริเวณ Maqsura จึงเป็นทางเชื่อมพิเศษระหว่างวังกับมัสยิดให้อิหม่ามสามารถเข้าสู่มัสยิดได้เป็นการส่วนตัว

a)

b)

ภาพที่ 5 แสดงตัวอย่างรูปแบบ Dikka

a) The dikka in the Mosque of Sultan Hasan in Cairo, b) The müezzin mahfili in the Selimiye Mosque of Edirne, Turkey (Wikipedia-Dikka, 2022)

2.5 แท่นผู้ขานรับสัญญาณ

แท่นผู้ขานรับสัญญาณ หรือ ดิกกา (Dikka) เป็นสถานที่สำหรับให้ “มุบัลลิก” ส่งเสียงให้สัญญาณตักฮิมาต เพื่อให้นักท่องเที่ยวใกล้เคียงสามารถได้ยินสัญญาณและละหมาดพร้อมกันทั้งหมดได้ในกรณีที่มีคนมาละหมาดเป็นจำนวนมาก มักเป็นพื้นที่เล็ก ๆ สูงประมาณ 1 ชั้น อาจอยู่บริเวณหน้าแท่นมิมบ์ร หรือกลางโถงละหมาดหรือกลางลานโถงภายนอก ปัจจุบัน ดิกกา (Dikka) ลดความสำคัญลงเมื่อมีเครื่องขยายเสียงที่ทำให้ได้ยินเสียงอิหม่ามทั่วทั้งมัสยิด

2.6 ลานอเนกประสงค์ หรือโถงอเนกประสงค์

ลานอเนกประสงค์หรือโถงอเนกประสงค์ ทำหน้าที่เหมือนกับ Atrium ในโบสถ์ สามารถรองรับคนเข้าออกจากโถงละหมาดทั้งในวันปกติและวันสำคัญซึ่งมีคนมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังใช้จัดกิจกรรมทางสังคมที่ไม่ขัดต่อหลักการทางศาสนาอีกด้วย

2.7 ที่อาบน้ำละหมาด

ก่อนการละหมาด ตามข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามกำหนดให้มีการอาบน้ำละหมาดซึ่งเป็นการทำความสะอาดส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น มือ ใบหน้า แขน เท้า เป็นต้น โดยอาจทำมาจากสถานที่อื่น ก่อนเดินทางเข้าสู่มัสยิด หรือจะมาทำการอาบน้ำละหมาดที่มัสยิดก็ได้

2.8 หออะซาน

หออะซาน (Minaret) เป็นสถานที่สำหรับให้ผู้ประกาศเวลาละหมาด (มุอ์ซซิน) ขึ้นไปประกาศ (อะซาน) ให้ได้ยินไปไกลที่สุดเพื่อเรียกให้ผู้คนมาทำละหมาดร่วมกันที่มัสยิด ท่านศาสดาได้กำหนดให้ผู้ที่ได้ยินเสียงอะซาน มาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด พื้นที่ที่อยู่ในรัศมีเสียงอะซานจึงมักเป็นตัวกำหนดขอบเขตพื้นที่ของชุมชน

หอออะซานมักเป็นหอสูงที่มีลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นจึงเป็นภูมิสัญลักษณ์ของมัสยิดที่สื่อถึงการมีอยู่ของชุมชนมุสลิม

ปัจจุบัน ถึงแม้หอออะซานจะลดความสำคัญลงเนื่องจากมีเครื่องกระจายเสียงที่ทำให้ได้ยินไปไกลแล้ว แต่หอออะซานก็ยังคงมีอยู่เป็นสัญลักษณ์ และเป็นภูมิสัญลักษณ์ของมัสยิดที่สามารถมองเห็นตำแหน่งของมัสยิดได้ในระยะไกล

2.9 ชุมประตู่

มัสยิดโดยทั่วไป มักมีการกำหนดขอบเขตเพื่อแยกพื้นที่ภายในที่สงวนออกจากสิ่งรบกวนภายนอก โดยอาจเป็นกำแพงหรือคูน้ำล้อมรอบเพื่อแยกเป็นสัดส่วนและมีชุมประตู่เป็นตัวเชื่อมต่อ ที่บ่งบอกถึงการเข้าถึงมัสยิด และเป็นตัวเน้นมุมมองให้สัมพันธ์กับแกนของมัสยิด ชุมประตู่มักเป็นส่วนที่มีการประดับตกแต่ง เช่นเดียวกันกับโดม และหอออะซาน

โดยทั่วไป จะพบว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของมัสยิดนั้นเกิดจากความจำเป็นทางด้านการใช้งาน และพัฒนาจนมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ บางองค์ประกอบถูกยกเลิกเนื่องจากหมดความจำเป็น เช่น แท่น Dikka ซึ่งมุสลิก (ผู้ขานสัญญาณส่งเสียงให้สัญญาณต่อจากผู้นำละหมาด (อิหม่าม) เพื่อให้คนที่อยู่ไกลสามารถได้ยินสัญญาณและละหมาดพร้อมเพรียงกัน) ใช้เป็นที่ให้สัญญาณในการละหมาดตามอิหม่ามเพื่อให้คนที่อยู่ไกลได้ละหมาดตามอย่างพร้อมเพรียงกัน เมื่อมีเครื่องกระจายเสียงแทนนี้จึงหมดความสำคัญลง ในขณะที่องค์ประกอบที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ เช่น หอออะซาน ยังคงมีอยู่แม้จะลดความสำคัญทางด้านการใช้งานลง

3. แนวคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ในการศึกษาค้นคว้า เรื่อง “แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมัสยิดในกรุงเทพฯ” (อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552) วิเคราะห์แนวคิดในการสร้างมัสยิดในกรุงเทพฯ รูปแบบของมัสยิดในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงมโนทัศน์ของมุสลิมที่มีต่อมัสยิดในกรุงเทพฯ วัฒนธรรมอิสลาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและอิทธิพลจากต่างชาติที่มีผลต่อรูปแบบของมัสยิด พบว่าแนวคิดที่ส่งผลต่อรูปแบบของมัสยิดในกรุงเทพฯ มี 3 ประเด็น ได้แก่ อิทธิพลจากศาสนาอิสลาม อิทธิพลจากปัจจัยท้องถิ่น และอิทธิพลจากสถานการณ์โลก ส่งผลต่อการสร้างมัสยิดในกรุงเทพฯ โดยแบ่งช่วงพัฒนาการได้ 4 ช่วงเวลา ได้แก่

3.1 ช่วงเวลาแห่งการสร้างมัสยิดตามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (ก่อน พ.ศ. 2394) ประกอบด้วยมัสยิดรูปแบบท้องถิ่น รูปแบบไทยประเพณี และรูปแบบประเพณีจากต่างชาติ

3.2 ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่อารยธรรมสากล (พ.ศ. 2394 - 2468) ประกอบด้วยมัสยิดรูปแบบท้องถิ่น รูปแบบไทยประเพณี รูปแบบประเพณีจากต่างชาติ รูปแบบอนุรักษสถาปัตยกรรมอิสลาม และรูปแบบอาหรับ

3.3 ช่วงเวลาแห่งการทบทวนอัตลักษณ์ของมุสลิม (พ.ศ. 2468 - 2489) ประกอบด้วยมัสยิดรูปแบบท้องถิ่น รูปแบบอาหรับประยุกต์ และรูปแบบที่เน้นเหตุผล

3.4 ช่วงเวลาแห่งการกลับสู่หลักการพื้นฐานเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ (พ.ศ. 2489 - 2552) ประกอบด้วยมัสยิดรูปแบบท้องถิ่น รูปแบบสมัยใหม่ และรูปแบบคลาสสิกใหม่

4. การประดับตกแต่งมัสยิด และอิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม

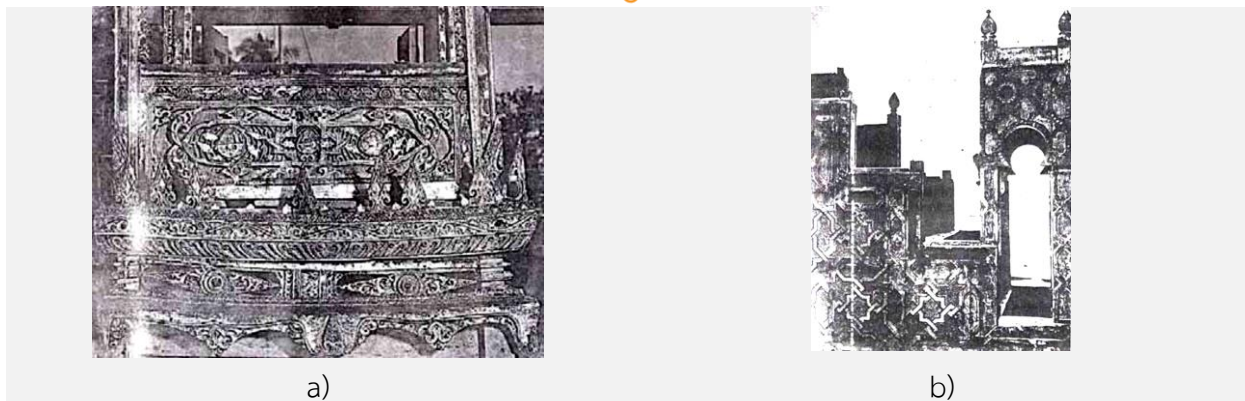
การประดับตกแต่งมัสยิดด้วยการออกแบบลวดลายประดับอันมีที่มาจากศิลปะอิสลาม ศิลปะอิสลามสร้างสรรค์จากพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมอิสลาม อันมีรากฐานของความเชื่อมั่นศรัทธาในหลักการของศาสนาอิสลาม ลักษณะของศิลปะอิสลามจึงแสดงออกถึงความสอดคล้องกับคำสอนในหลักการทางศาสนาซึ่งอยู่ในขอบเขตที่ศาสนานูญติ “ศิลปะอิสลามจึงไม่มีลักษณะการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ การร้องรำทำเพลง การวาดหรือปั้นรูปเคารพ ทำให้ศิลปะอิสลามมีลักษณะเฉพาะของตนเอง” (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549)

รูปแบบศิลปะอิสลาม

การแสดงออกของศิลปะอิสลาม มีลักษณะเป็นรูปหรือเรื่องราวที่แสดงออกถึงธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ตลอดจนส่วนต่าง ๆ ในธรรมชาติ มาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ การจัดวางองค์ประกอบ รวมทั้งเป็นลวดลายสำหรับตกแต่ง โดยการแสดงออกมาในรูปของงานประดิษฐ์ตกแต่ง ในลักษณะศิลปะนามธรรม (Abstract Art) ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้การตกแต่งในศิลปะอิสลามมุ่งเน้นไปที่การสร้างสรรคศิลปะการประดิษฐ์ตัวอักษร (calligraphic) โดยมีที่มาจากตัวอักษรแบบอาหรับ ที่เรียกว่า คูฟิก (Kufic) รวมทั้งงานศิลปะจากเส้นที่ประกอบขึ้นเป็นลวดลายต่าง ๆ ได้แก่ ลายเรขาคณิต (geometric design) และลายพรรณพฤกษา (floral design) ลักษณะการผสมผสานกันอย่างสลับซับซ้อนของลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวตะวันตกกรมเรียกว่า ลายอะราเบสก์ (Arabesque) ซึ่งได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในศิลปะอิสลาม ตั้งแต่งานประดับขนาดเล็ก เช่น ปกหนังสือ ไปจนถึงงานขนาดใหญ่อย่างผนังด้านนอกของมัสยิด ลวดลายและการประดิษฐ์ตัวอักษรเหล่านี้อาจตกแต่งเดี่ยว หรือผสมควบคู่กันไปอย่างมีระเบียบแบบแผน เช่น การจัดวางตัวอักษรอยู่ภายในกรอบลายเรขาคณิต โดยพื้นหลังประกอบด้วยลายพรรณพฤกษา หรือลายพรรณพฤกษาที่อยู่ในโครงสร้างของลายเรขาคณิต เป็นต้น (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549)

อิทธิพลของศิลปะอิสลามผสมผสานศิลปะไทย

จากการศึกษา “อิทธิพลและแรงบันดาลใจของศิลปะอิสลามต่อศิลปะไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23” (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549) ทำการศึกษาจากลวดลายประดับในศิลปะไทยทั้งในและนอกเขตราชธานี โดยแบ่งศึกษารูปแบบลวดลาย 2 ประเภทหลัก คือ ประเภทลายเรขาคณิต และประเภทลายที่มีที่มาจากธรรมชาติ โดยจำแนกออกตามลักษณะที่พบ คือ กลุ่มลายเส้นสอดไขว้ กลุ่มลายสีเหลี่ยมเพ็ญมุม กลุ่มลายก้านขด ลายคล้ายใบไม้สามเหลี่ยมมีก้านใบมีวนออก และลายพรรณพฤกษาประกอบสัตว์ พบว่า 1) ลวดลายประดับในศิลปะไทยที่ทำการศึกษามีความเป็นไปได้ที่จะได้รับแรงบันดาลใจที่มีต้นเค้ามาจากศิลปะอิสลาม โดยอาจได้รับโดยตรงหรือผ่านแหล่งบันดาลใจอื่น เช่น จีน และพม่า 2) ลวดลายประดับที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 สันนิษฐานว่า บางส่วนอาจเกี่ยวข้องหรือมีพัฒนาการมาจากศิลปะไทยที่เกี่ยวข้องกับศิลปะอิสลามอยู่ก่อน เช่น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และบางส่วนอาจเป็นการรับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจในศิลปะอิสลามโดยตรงที่ได้ผ่านเข้ามาจากกลุ่มชาวมุสลิม วัตถุสินค้า หรือบรรณาการในวัฒนธรรมอิสลาม รวมทั้งบางส่วนอาจได้รับผ่านมาทางศิลปะจีน ที่ได้มีการผสมผสานและปรับใช้ศิลปะอิสลามมาเป็นลักษณะของตนเองอยู่ก่อน และ 3) จำนวน ประเภท และแหล่งของหลักฐานที่พบ เป็นส่วนชี้แนะให้เห็นองค์ประกอบในการสร้างงาน อันมีที่มาจากกลุ่มชนชั้นระดับสูงของสังคมผู้อุปถัมภ์งานศิลปะ ซึ่งนอกจากแรงบันดาลใจจากแหล่งงานศิลปกรรมจากภายนอกแล้ว บุคคลดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดทิศทางของงานศิลปะที่มีส่วนให้เกิดการนำแรงบันดาลใจจากศิลปะอิสลามหรือศิลปะอื่น ๆ เข้ามาใช้ในศิลปะไทย

ภาพที่ 6 ลักษณะลวดลายประดับศิลปะไทย และศิลปะอิสลาม

- a) พนักบุษบกธรรมมาศกัว้ตราขบรณะ จังหวัตพิษณุโลก ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง สุโขทัย,
b) มิมบร มัสยิด Kutubiyya ใน มาราคะส พ.ศ. 1668 - 1673 (เจนจิรา เบญจพงศ์, 2549)

5. มัสยิดที่มีลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพรูปแบบไทย

ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของมัสยิด ที่แสดงออกถึงแนวคิดในการสร้างสรรค์การออกแบบด้วยการผสมผสานศิลปะท้องถิ่น กับวัฒนธรรมอิสลาม โดยเฉพาะรูปแบบของศิลปะไทยในมัสยิดอย่างชัดเจน ที่สามารถยกนำมาเป็นกรณีศึกษาในหัวข้อ “สภาพแวดล้อมภายในรูปแบบไทยในมัสยิด” นี้ ได้แก่ มัสยิดบางหลวง (มัสยิดกุฎีขาว) และมัสยิดต้นสน (มัสยิดกุฎีใหญ่)

กรณีศึกษามัสยิดบางหลวง (มัสยิดกุฎีขาว)

สถานที่ตั้ง: เลขที่ 802 ซอยมัสยิดบางหลวง ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ แขวงกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

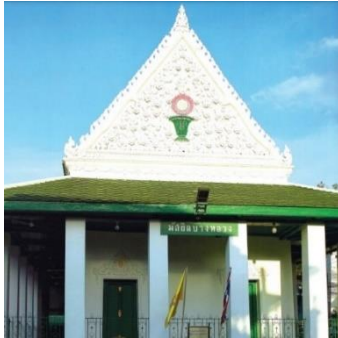
ประวัติความเป็นมาโดยสังเขป:

มัสยิดบางหลวง เป็นศาสนสถานของชุมชนกุฎีขาว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง มัสยิดบางหลวงหลังปัจจุบันสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื่องจากมีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายพระอุโบสถ และพระวิหารทรงไทย ซึ่งเป็นรูปแบบพระราชนิยมในสมัยนั้น โดยอาคารมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอย รวมถึงการประดับตกแต่งที่เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

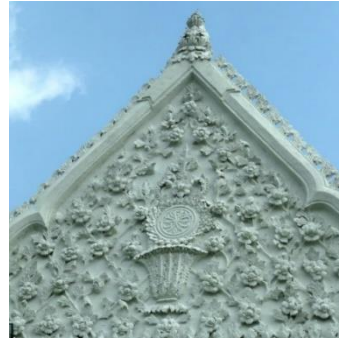
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

มัสยิดบางหลวง เป็นอาคารอิฐถือปูนทั้งหลัง ผังพื้นอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 12 เมตร ยาว 24 เมตร และสูง 16 เมตร ด้านตะวันออกของอาคารเป็นพาไล ซึ่งมีเสา 6 ต้น รองรับหลังคาของพาไล ต่อจากพื้นของพาไลมีบันไดทางขึ้นอาคาร 2 ด้าน ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ โดยบันไดนี้เชื่อมต่อกับระเบียงทางเดินรอบห้องละหมาด ซึ่งมีระเบียงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน โดยระเบียงด้านตะวันออกมีขนาดใหญ่กว่า 3 ด้านที่เหลือซึ่งมีขนาดเท่ากัน หลังคาของระเบียงทั้งหมดเป็นปีกนก โดยมีเสาจํานวน 26 ต้น รองรับโครงสร้าง ต่อจากระเบียงด้านด้านตะวันออก เป็นบันไดและประตูห้องละหมาด โดยบันไดและประตูนี้ตั้งอยู่กึ่งกลางของผนังห้องด้านตะวันออก สำหรับผนังด้านนี้มีการพอกเสาด้านหน้าทั้ง 4 ต้น หลังคาของห้องละหมาดและบางส่วนของระเบียงด้านทิศตะวันออกเป็นหลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องว่าวสีเขียว หน้าบันทั้งสองด้านของหลังคาประดับด้วยปูนปั้นซึ่งผสมผสานระหว่างศิลปะไทย ตะวันตก และจีน ภายในห้องละหมาดเป็นที่ตั้งของมิมบร ซึ่งเป็นแท่นยืนแสดงธรรม เป็นชั้นบันไดสำหรับคอเต็บใช้แสดงธรรม และมีห้รอบหรือประชุมทิศ ซึ่งเป็นซุ้มที่ครอบมิมบร ในสมัยรัชกาลที่ 6 มิมบรเก่าในมัสยิดบางหลวงชำรุดลง ได้มีการก่อสร้างมิมบรและห้รอบขึ้นใหม่เป็นซุ้มทางสาม

ยอด สันนิษฐานว่าถ่ายแบบจากซุ้มพระอุโบสถวัดอนงคารามวรวิหาร โดยซุมนี้ออกอิฐถือปูนปิดทอง ประดับด้วยกระจกหลายสี พร้อมกับได้แกะสลักแผ่นไม้เป็นอักษรอาหรับบนลอยเป็นพระนามขององค์อัลลอฮ์ (ช,บ,) และมีโอองการสำคัญในคัมภีร์อัลกุรอานติดตั้งไว้ภายในซุ้มด้วย (ชนสรณ์ บุญจำนงค์, 2559)

a)

b)

c)

d)

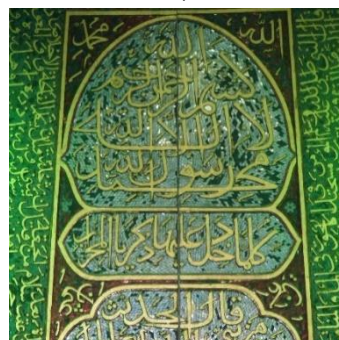
e)

f)

g)

h)

i)

ภาพที่ 7 สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดบางหลวง

a) หน้าจั่วลายปูนปั้น สมัยนิยมในช่วงต้นรัตนโกสินทร์, b) ลวดลายพรรณพฤกษาหน้าจั่วอาคารมัสยิด, c) ระเบียงด้านในรอบอาคารมัสยิด, d) มิมบร์ ประดับลายปูนปั้น, e) เครื่องเรือน หีบลายรดน้ำ, f) ซุ้มประตู, g) ประดับตกแต่งมิมบร์ ด้วยอักษรภาษาอาหรับ โอองการจากคัมภีร์อัลกุรอาน, h) รายละเอียดลวดลายอักษร, i) อิหม่าม (ผู้นำละหมาด) นั่งตำแหน่งด้านหน้าภายในมิมบร์ (ผู้จัดการรายวัน, 2547)

กรณีศึกษามัสยิดต้นสน (มัสยิดกุฎีใหญ่)

สถานที่ตั้ง: 447 ซอยวัดหงส์รัตนาราม ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ประวัติความเป็นมาโดยสังเขป:

มัสยิดต้นสน สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2231 เดิมเรียกกันว่า กุฎีใหญ่ ซึ่งเรียกย่อมาจาก กุฎีบางกอกใหญ่ อาคารเดิม สร้างเป็นเรือนไม้สักยกพื้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา รูปทรงคล้ายศาลาการเปรียญที่อยู่ในวัดศาสนาพุทธ ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 ได้มีการสร้างใหม่อีกครั้ง โดยสร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ได้ปลูก ต้นสนคู่ไว้ที่หน้าประตูกำแพงมัสยิดต่อมา จึงเปลี่ยนชื่อเป็นทางการว่า “มัสยิดต้นสน”

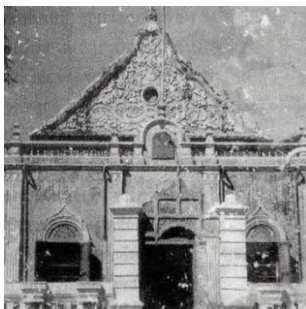
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม:

มัสยิดต้นสน เดิมก่อตั้งมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกพื้น ฝาขัดแตะ หลังคามุงจากขนาดเล็ก มีนอกชานอยู่ด้านหน้า ต่อมาเมื่อจำนวนมุสลิมมากขึ้น จึงขยายมัสยิด ให้กว้างขวางขึ้นเป็นเรือนไม้สัก ยกพื้น ฝาขัดแตะ เปลี่ยนหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาและกระเบื้องทราย มีรูปร่างลักษณะคล้ายศาลาการเปรียญตามวัดต่าง ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และชาวมุสลิมในบริเวณคลองบางกอกใหญ่ เห็นสมควรให้บูรณะมัสยิดใหม่เป็นอาคารแบบก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงโรง โดยอาคาร มีลูกทรงเป็นระเบียบ ล้อมรอบชายคาทั้ง 4 ด้าน หน้าบันมีลวดลายลงรักปิดทอง ประดับช่อฟ้าใบระกา มัสยิดหลังใหม่นี้จึงมีลักษณะคล้ายวัด ต่อมารัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกช่อฟ้าออกเพื่อบูชาให้เกิดการเข้าใจผิด มัสยิดสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2359 ในสมัยรัชกาลที่ 9 คณะกรรมการมัสยิดต้นสนเห็นควรรื้อมัสยิดหลังเดิมออกเนื่องจากชำรุดทรุดโทรมเกินกว่าที่จะบูรณะได้ โดยการสร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นในปี 2495

ภายในมัสยิด มีมิมบร หลังคาโค้งรูปครึ่งวงกลม ที่หน้าจั่วแกะสลักลวดลายลงรักปิดทอง และมีแผ่นกระดานใหญ่ แกะสลักภาษาอาหรับ และรูปวิหารกะบะ รวมทั้งผนังของมัสยิดในนครเมกกะ

มีหีบรอบ (ซุ้มอุทิศ) ศิลปะแบบอยุธยาตอนปลายจำหลักหน้าบันลายกระจังก้านขด ยกช่อฟ้า ใบระกา และลงรักปิดทองประดับกระจก

ซุ้มทิศ (แผ่นกระดานไม้สักจำหลักลวดลาย) ปิดทองล่องชาด จำหลักภาพมหาวีรหารกะอ์บะหีในอดีตและยกโองการมาจากมหาคัมภีร์อัล-กุรอานจำหลักประดับ

a)

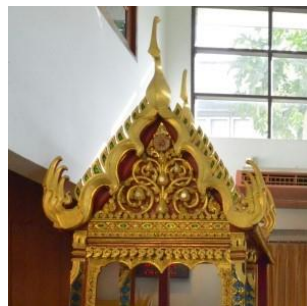
b)

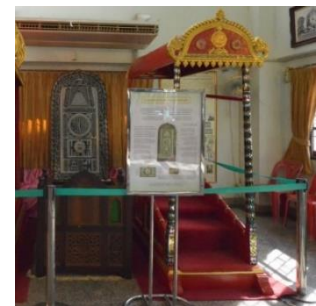
c)

d)

e)

f)

g)

h)

i)

ภาพที่ 8 สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดต้นสน (มัสยิดกุฎีใหญ่)

a) อาคารมัสยิดต้นสน หลังเดิม เป็นทรงไทย คล้ายกุฎีวัด แต่เนื่องจากอาคารพังลง เลยมีการสร้างตัวอาคารใหม่หลังปัจจุบัน, b) อาคารมัสยิด, c) มิมบร และมิมห์รอบ รูปแบบศิลปะอิสลาม ภายในมัสยิด, d) มิมห์รอบ หลังเดิม มีลักษณะศิลปะไทย, e) มิมบร หลังเดิม เป็นศิลปะผสมแบบชาวลองรักปิดทองประดับกระจก, f) มิมห์รอบ ประดับตกแต่ง จำหลักหน้าบันเป็นลายกระจังก้านขด ยกช่อฟ้าใบระกาหลังรักปิดทองสวยงามแบบไทย, g) มิมบร รูปแบบศิลปะอิสลาม, h) มิมห์รอบ รูปแบบศิลปะอิสลาม, i) ไม้กระดาน อยู่ด้านในของมิมห์รอบเป็นแผ่นไม้ปิดทองล่องชาดและประดับมุขแบบงานพุทธศิลป์ หรือศิลปะในราชสำนัก ที่ปลายยอดนั้นโค้งแบบตัวตปลายเล็กน้อยเหมือนกับช่อโค้งของสถาปัตยกรรมอิสลาม

สรุป

การศึกษา “สภาพแวดล้อมภายในมัสยิดรูปแบบไทย” จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิดที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางการออกแบบในรูปแบบไทย ที่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ ประกอบด้วย 1) มัสยิด ที่มาและความหมาย 2) องค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในมัสยิด 3) แนวคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย 4) อิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม 5) มัสยิดที่มีลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพรูปแบบไทย พบว่า มัสยิด มีความสำคัญ อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอิสลาม เป็นศูนย์รวมของความสัมพันธ์ในชุมชน นอกเหนือไปจากสถานที่ปฏิบัติภารกิจทางศาสนา โดยมีองค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในอาคาร สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารมัสยิด ประกอบด้วย พื้นที่โถงละหมาด มิมห์รอบ มิมบร มักซุรห์ หรือมักสุเราะฮ์ แทนผู้ขานรับสัญญาณ ลานอเนกประสงค์ หรือโถงอเนกประสงค์ ที่อาบน้ำละหมาด หออะซาน และซุ้มประตู เป็นต้น โดยพัฒนาการทางด้านแนวคิดทางการออกแบบสถาปัตยกรรมมัสยิดในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางด้าน ศาสนาอิสลาม อิทธิพลจากปัจจัยท้องถิ่น และอิทธิพลจากสถานการณ์โลก รวมทั้ง อิทธิพลการออกแบบลวดลายรูปแบบศิลปะไทยกับรูปแบบศิลปะอิสลาม โดยนำเอาองค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นรูปหรือเรื่องราวที่แสดงออกถึงธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ตลอดจนส่วนต่าง ๆ ในธรรมชาติ จัดองค์ประกอบเป็นลวดลายสำหรับตกแต่ง การสร้างสรรค์ศิลปะการประดิษฐ์ตัวอักษร (calligraphic) โดยมีที่มาจากตัวอักษรแบบอาหรับ ที่เรียกว่า คูฟิก (Kufic) รวมทั้งงานศิลปะจากเส้นที่ประกอบขึ้นเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่เรียกว่า ลายอะราเบสค์ (Arabesque) ได้แก่ ลายเรขาคณิต (geometric design) และลายพรรณพฤกษา (floral design) ลักษณะการผสมผสานกันอย่างสลับซับซ้อนของลวดลายต่าง ๆ อาจตกแต่งเดี่ยว หรือผสมควบคู่กันไปอย่างมีระเบียบแบบแผน เช่น การจัดวางตัวอักษรอยู่ภายในกรอบลายเรขาคณิต โดยพื้นหลังประกอบด้วยลายพรรณพฤกษา หรือลายพรรณพฤกษาที่อยู่ในโครงสร้างของลายเรขาคณิต ส่งผลต่อแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมมัสยิดในช่วงเวลาแห่งการสร้างมัสยิดตามรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย ประเพณี สามารถพบได้จากกรณีศึกษาของมัสยิดบางหลวง (มัสยิดกุฎีขาว) และมัสยิดต้นสน (มัสยิดกุฎีหลวง) ดังภาพที่ 7 และภาพที่ 8) ดังนั้น จากการศึกษา “สภาพแวดล้อมภายในรูปแบบไทยในมัสยิด” โดยเฉพาะมัสยิดที่ได้

อิทธิพลแนวคิดรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ที่สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพ ตามองค์ประกอบสภาพแวดล้อมภายในอาคารที่ประกอบด้วยการใช้พื้นที่ใช้สอยอาคารของผู้ใช้สอย (User) เพื่อทำกิจกรรมในพื้นที่การสร้างส่วนปิดล้อม (Enclosure) ของพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ระบบสภาพแวดล้อมภายในอาคาร (Environment System) การออกแบบเครื่องเรือนเพื่อใช้สอย และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งส่วนของความงามที่เกิดจากการประดับตกแต่ง ประกอบกับความร่วมสมัยของเทคโนโลยีการก่อสร้างในช่วงต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการนำไปประยุกต์ให้เข้ากับพื้นที่ที่ตั้งมัสยิด ในสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการขยายแนวทางในการศึกษาด้านการออกแบบสภาพแวดล้อมภายในทางกายภาพ โดยการศึกษาค้นคว้าต่อเนื่อง และพัฒนาไปสู่การประยุกต์เป็นแนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมภายใน ในอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงหรือสัมพันธ์กันได้อย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- กฎกระทรวง (ฉบับที่ 55). (2543). พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนที่ 75 ก (7 สิงหาคม 2543).
- คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดชลบุรี. (2556). หยุดคิดสักนิกก่อนสร้างมัสยิดหลังใหม่. เรียกใช้เมื่อ 17 กรกฎาคม 2566 จาก [http:// www.picoc.or.th/article/detail/15/10](http://www.picoc.or.th/article/detail/15/10)
- เจนจิรา เบญจพงศ์. (2549). ลวดลายประดับแบบอิสลามในศิลปะไทย (พุทธศตวรรษที่ 21-23). ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชนสรณ์ บุญจำนงค์. (2559). Asaconservationaward-มัสยิดบางหลวง. เรียกใช้เมื่อ 15 กรกฎาคม 2566 จาก <http://asaconservationaward.com/index.php/2016-06-13-15-22-21/template2554/224-bang-luang-mosque>
- ผู้จัดการรายวัน. (2547). มัสยิดบางหลวง มัสยิดทรงไทย ศิลปะ 3 ชาต หนึ่งเดียวในโลก. เรียกใช้เมื่อ 7 กรกฎาคม 2566 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9470000019006>
- มักศุเราะห์-วิกิพีเดีย. (2565). มักศุเราะห์. เรียกใช้เมื่อ 7 กรกฎาคม 2566 จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/มักศุเราะห์>
- วสมน สาณะเสน. (2557). แนวคิด รูปแบบและพัฒนาการของมัสยิดของมัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดา เซะวิเศษ. (2565). ละหมาด: หลักปฏิบัติในมิตีคำสอนอิสลามกับการบูรณาการแนวปฏิบัติในสถานการณ์วิกฤตโควิด 19. เรียกใช้เมื่อ 12 กรกฎาคม 2566 จาก <http://www.culture.bsru.ac.th/wp-content/uploads/2022/12/08ที่ทัศน์-21-ฉ2-ปี65-ละหมาดหลักปฏิบัติในมิตีคำสอนอิสลาม.pdf>
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2527). หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง. ใน วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาดิศร์ อิตริส รักษาณ. (2552). แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมัสยิดในกรุงเทพฯ. ใน วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Kahera, A., et al. (2009). Design Criteria for Mosques and Islamic Centers Art, Architecture and Worship. United Kingdom: Elsevier Ltd.
- Kuran, A. (1986). The Mosque in Early Ottoman Architecture. United State of America: University of Chicago.
- Wikipedia-Dikka. (2022). Dikka. Retrieved กรกฎาคม 7 , 2566, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Dikka>